

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΚΑΙ Η ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ
ΣΤΗ ΘΕΣΣΠΡΩΤΙΑ

Μετά τη συντριβή του Περσέα στην Πύδνα στις 22 Ιουνίου του 168 π.Χ. η Ήπειρος έπαψε να είναι ανεξάρτητη.¹ Η έκταση της καταστροφής των οικιστικών κέντρων της Θεσπρωτίας, που ακολούθησε τη ρωμαϊκή κατάκτηση, επιβεβαιώνεται από τις αρχαίες πηγές.² Ίσως τίποτε άλλο δεν τεκμηριώνει καλύτερα τις μαρτυρίες των ιστορικών και γεωγράφων της εποχής για την ερήμωση της υπαίθρου από την εκ θεμελίου κατακρήμνιση των τειχών των θεσπρωτικών πόλεων που άκμαζαν από τα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. Από τα αστικά κέντρα της ελληνιστικής εποχής αποσπασματικές ενδείξεις για τη συνέχιση της κατοίκησης κατά τη ρωμαϊοκρατία εντοπίζονται στην Ντόλιανη και το Δυμόκαστρο, καθώς και την Ελέα και τη Γιτάνη.³

Η εικόνα της απόλυτης ερήμωσης, που παραδίδουν οι πηγές, τείνει, ωστόσο, να ανασκευαστεί από τα νέα δεδομένα των αρχαιολογικών ερευνών που μαρτυρούν ότι ο θεσπρωτικός, όπως και ο ευρύτερος ηπειρωτικός χώρος, συνεχίζουν να κατοικούνται υπό τον έλεγχο των Ρωμαίων αποίκων⁴ ή ντόπιων μεγαλοκτημόνων σε μικρότερες ίσως κώμες και αργότερα σε περισσότερο οργανωμένους οικισμούς με σημαντική εμπορική δραστηριότητα.

---

1. Δάκαρης 1972, 192.

2. Στράβων 7.7.3 C322: «νυνί δ' ερήμου της πλείστης χώρας γεγενημένης», *Τίτος Λίβιος* 45, 34.6, όπου αναφέρει ότι καταστράφηκαν στην Ήπειρο 70 πόλεις και οικισμοί, καθώς και 150.000 κάτοικοι απήχθησαν ως δούλοι των Ρωμαίων, *Πλούταρχος*, *Αιμίλιος Παύλος* 29.

3. Στον αρχαιολογικό χώρο της Ντόλιανης – πιθανότατα της αρχαίας Φανοτής – υπάρχουν ενδείξεις ότι η καταστροφή του διπλού οχυρωματικού περιβόλου της πόλης το 167 π.Χ. δεν ανέστειλε τη συστηματική κατοίκηση του χώρου. Στα συμβατικά ονομαζόμενα κτίρια 3 και 16 εντοπίστηκαν ευρήματα που χρονολογούνται από τα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. έως τους αυτοκρατορικούς χρόνους. Στο συμβατικά ονομαζόμενο Κτίριο Β του οικισμού του Δυμοκάστρου προστίθεται την περίοδο αυτή κτιστή δεξαμενή, ενώ στη στοά της Ελέας πήλινη λεκάνη και λουτήρας είναι ενδεικτικά για τη χρήση του κτιρίου ως κατοικίας την περίοδο αυτή. Ευρήματα ρωμαϊκής περιόδου βρέθηκαν και στη Γιτάνη, στο συμβατικά ονομαζόμενο κτίριο Ε: τμήμα λίθινης επιγραφής, μεταξύ του 1ου π.Χ. και 1ου μ.Χ. αιώνα, και πώμα αμφορέα με λατινικό σφράγισμα, καθώς και στα νεκροταφεία της, σε χρήση έως και τον 1ο αιώνα π.Χ.

4. Ανδρέου 1997, 98: η πολιτική ζωή στις ηπειρωτικές πόλεις και κώμες συνεχίζεται αυτονομημένη από τα κοινά, υπό την εποπτεία βεβαίως των ρωμαϊκών αρχών.

Θεσπρωτία. Θέσεις της Ρωμαϊκής Εποχής.

Τη ρωμαϊκή καταστροφή του 167 π.Χ.⁵ ολοκλήρωσε το 88/87 π.Χ. μία δεύτερη, εξίσου μεγάλη, από τους Θράκες μισθοφόρους του Μιθριδάτη ΣΤ΄ του Ευπάτορος,⁶ αλλά και οι εμφύλιες έριδες μεταξύ των Ρωμαίων στρατηγών, πολλές από τις οποίες έλαβαν χώρα στην Ήπειρο.

Η νίκη του Οκταβιανού στο Άκτιο το 31 π.Χ. έθεσε τέρμα στην ταραχμένη αυτή περίοδο.⁷ Η ίδρυση της Νικόπολης, ωστόσο, σε ανάμνηση του προαναφερθέντος γεγονότος, συνέβαλε στην ολοκλήρωση της ερήμωσης της υπαίθρου, καθώς μεταφέρθηκαν και από τον θεσπρωτικό χώρο πληθυσμοί για τον συνοικισμό της νέας πόλης.

5. Ο Αιμίλιος Παύλος το 167 π.Χ., αφού ρύθμισε την πολιτική τάξη στην Ελλάδα με την άδεια της Συγκλήτου, άρχισε τις λεηλασίες.

6. Σακελαρίου 1997, 118.

7. Δάκαρης 1972, 193.

Η περίφημη «ρωμαϊκή ειρήνη» (*pax romana*) που εγκαινιάζεται από αυτή την εποχή γίνεται αισθητή και στη Θεσπρωτία κατά τον 1ο και 2ο αιώνα μ.Χ. και μέχρι την περίοδο της μεγάλης κρίσης των μέσων του 3ου αιώνα μ.Χ. Την εποχή αυτή η αυτοκρατορία σταδιακά φτάνει στα όριά της, περιλαμβάνοντας έως και την εποχή της βασιλείας του Τραϊανού (98-116 μ.Χ.) ολόκληρη την δυτική και νότια Ευρώπη, τη βαλκανική χερσόνησο, τη βόρεια Αφρική, τη Μικρά Ασία, την Αρμενία, τη Συρία, την Παλαιστίνη και τη Μεσοποταμία.

Καθώς τα κέρδη από τους διαρκείς πολέμους και τις λαφυραγωγίες περιορίζονται, οργανώνεται, ήδη από τον Αύγουστο, η συστηματική άμεση φορολόγηση των κατακτημένων εδαφών⁸ και ευνοείται η εγκατάσταση εποίκων, παλαιμάχων των λεγώνων, στην Ήπειρο και τη Μακεδονία⁹ και η δημιουργία πολυάριθμων αγροτικών-κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων.

Στα παράλια της Θεσπρωτίας και κατά μήκος της οδού που συνέδεε τα δύο σημαντικά αστικά κέντρα της περιοχής, τη Νικόπολη¹⁰ και το Βουθρωτό, ιδρύονται αυτόνομες μικρές οικιστικές μονάδες, πυρήνες της κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης (Μαστιλίτσα,¹¹ θέση Ζάβαλι¹² στα Πετρελαιο Λαδοχωρίοι και στον χώρο κατασκευής της περιφερειακής οδού της Ηγουμενίτσας).¹³

8. Werner 2003, 83-84.

9. Werner 2003, 18-20.

10. Χαρίσης 2003, 52-54.

11. Για τη θέση βλ. ΑΔ 44 (1989), Β'1 Χρονικά, 316, ΑΔ 49 (1994), Β' Χρονικά, 427-429, Σάρας 1998, 204-205, ΑΔ 55 (2000), Χρονικά (υπό έκδοση), ΑΔ 56 (2001), Χρονικά (υπό έκδοση), Christophilopoulou 2005, 191-196, Riginos 2005, 65-73, Τζωρτζάτου – Φάτσιου 2006, 61-90. Στη Μαστιλίτσα έχει εντοπιστεί αγρέπαυλη. Ίσως πρόκειται για το αγρόκτημα που, σύμφωνα με τις πηγές, κατείχε στις εκβολές του Καλαμά ο φίλος του Κικέρωνα Τίτος Πομπώνιος Αττικός. Η πρωιμότητα της θέσης βεβαιώνεται από την ανεύρεση αργυρού νομίσματος του Θεσσαλικού Κοινού (196-146 π.Χ.). Με βάση την ευρύτατη χρονολογική προέλευση των ευρημάτων, η χρήση της πρέπει να θεωρείται βέβαιη από τον 2ο π.Χ. έως τουλάχιστον το α' μισό του 3ου μ.Χ. αιώνα, ενώ υπάρχουν και σποραδικά ευρήματα από την πρώιμη χριστιανική περίοδο.

12. Για τη θέση βλ. ΑΔ 30 (1975), Β'2 Χρονικά, 211-213, 239. Στη θέση Ζάβαλι στη νότια ακτή του κόλπου εντοπίστηκε ρωμαϊκή έπαυλη, η οποία γειτνιάζει με ταφικό θάλαμο συλημένο ήδη κατά την αρχαιότητα. Ο θάλαμος περιείχε τέσσερις τμηματικά σωζόμενες μαρμάρινες σαροφάγους με ανάγλυφες παραστάσεις, που χρονολογικά τοποθετούνται και από τις αρχές του 2ου ως τις αρχές του 3ου αιώνα μ.Χ., οι οποίες λόγω της ποιότητας, αλλά και της κατασκευής τους από πεντελικό μάρμαρο, αποδίδονται σε αττικό εργαστήριο. Από την πρωιμότερη σώζεται μόνο το κάλυμμα, το οποίο κοσμεύεται από την ολόγλυφη ανακεκλιμένη μορφή νεαρού άνδρα που συνοδεύεται από την ελληνική επιγραφή «ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΥΑΡΕΣΤΟΣ ΕΤΩΝ ΚΑ' ΧΑΙΡΕ».

13. Για τη θέση βλ. ΑΔ 54 (1999), Β'1 Χρονικά, 508-509. Στη θέση ερευνήθηκε, στο πλαίσιο κατασκευής της Εγνατίας οδού, μικρή ρωμαϊκή αγροικία που αποτελείται από δύο βασιικούς

Πληθώρα αποθηκευτικών αγγείων, όπως ένας χάλκινος ζυγός ή πήλινα υφαντικά βάρη που υποδηλώνουν ασχολίες σχετικές με τη μεταπρόατηση των προϊόντων της κτηνοτροφίας, αποτελούν αδιάφευστες μαρτυρίες για τις οικονομικές δραστηριότητες των Ρωμαίων εποίκων. Άλλωστε, η παρουσία νομισμάτων της Κέρκυρας και του Κοινού των Θεσσαλών αλλά και επείσακτης ρωμαϊκής κεραμικής επιβεβαιώνουν τις εμπορικές επαφές με τη Δύση.

Με τον αγροτικό αυτό εποικισμό, ο οποίος πιθανόν είναι προγενέστερος της ίδρυσης της Νικόπολης (Ν. Σελεύκεια, Τρουμπέ¹⁴), επιταχύνεται η διάλυση της παραδοσιακής κοινωνικής δομής της Θεσπρωτίας. Οι άποικοι εξασφάλιζαν μεγάλες εκτάσεις που προηγουμένως ήταν αφιερωμένες σε καλλιέργεια ειδών πρώτης ανάγκης, και επιδίδονται σε εκτεταμένη κτηνοτροφία. Η μεταποίηση των προϊόντων γίνεται επί τόπου και κατόπιν προωθούνται στις αγορές της Ιταλίας.

Στα πρώτα αυτοκρατορικά χρόνια ιδρύεται ο οικισμός στην περιοχή του Λαδοχωρίου,¹⁵ του οποίου η περίοδος ακμής φτάνει μέχρι τους πρώτους μεταχριστιανικούς χρόνους. Ο οικισμός αυτός αποτελεί την πρώτη ένδειξη για δημιουργία ενός ευρύτερου οικιστικού συνόλου με την ύπαρξη στοιχειώδους πολεοδομικού ιστού. Η χωροθέτηση των ορθογώνιων ή τραπεζιόσχημων, στην πλειονότητά τους, οικοδομημάτων γύρω από μικρότερους ή μεγαλύτερους πλακόστρωτους δρόμους εξασφαλίζει τις βασικές προϋποθέσεις μιας άνετης διαβίωσης. Δεν λείπουν μάλιστα οι περιπτώσεις κτιρίων που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως εργαστηριακοί χώροι. Η θέρμανση διασφαλιζόταν με ορθογώνιες λιθόκτιστες εστίες, ενώ κατασκευές που μπορούν να ταυτιστούν με λουτήρες ή μικρές δεξαμενές, υποδηλώνουν την ύπαρξη στοιχειωδών υδραυλικών εγκαταστάσεων. Η προμήθεια νερού γινόταν από κοινόχρηστα πηγάδια, ενώ η ανακάλυψη δύο διαφορετικών χώρων με λουτρικές εγκαταστάσεις συμπληρώνει την εικόνα της οργάνωσης της πόλης.

Η θέση του οικισμού αλλά και ο εντοπισμός του ορίου του αρχαίου αιγιαλού με κατάλοιπα λιμενικών εγκαταστάσεων στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου του Δι-

ορθογώνιους χώρους, παράλληλους μεταξύ τους, διαστάσεων 8×7,70 μ. περίπου και ένα τρίτο μικρότερο δωμάτιο. Σε μικρή απόσταση από το κτίριο εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν πέντε τάφοι, δύο κεραμοσκεπείς, δύο λιθόκτιστοι και ένας εγχυτρισμός μικρού παιδιού.

14. Για τη θέση βλ. ΑΔ 47 (1992), Β' Χρονικά, 347-348. Κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση οικοδομής στη θέση «Τρουμπέ» Νέας Σελεύκειας εντοπίστηκε και ανασκάφηκε τμήμα ρωμαϊκής αγροικίας και παιδική ακτέριστη ταφή κάτω από το δάπεδο της οικίας. Terminus post quem για τη χρήση του χώρου αποτελεί χάλκινο νόμισμα Δυρραχίου του 3ου έως 1ου αιώνα π.Χ.

15. Akkrivopoulou – Lazari 2005, 407-414.

καστικού Μεγάρου φαίνεται να αποδεικνύουν την ενασχόληση των κατοίκων και με δευτερογενείς παράγοντες της οικονομίας, όπως μεταπράτηση και εμπόριο.

Σαφές δείγμα για τη συνολική εικόνα της ζωής στους πρώτους αιώνες της ρωμαϊκής κατοίκησης αποτελούν και τα ευρήματα που συνδέονται με τα ταφικά έθιμα της εποχής. Η πρακτική του ενταφιασμού κάτω από τα δάπεδα της οικίας (Τρουμπέ) ή στον ευρύτερο με αυτήν χώρο (βίλα στην περιφερειακή οδό της Ηγουμενίτσας), καμιά φορά συνοδευόμενη από την ύπαρξη ταφικών μνημείων (Ζάβαλι), και η γειτνίαση ζωής και θανάτου στο πλαίσιο της οικογένειας συνάδουν με τις ρωμαϊκές αντιλήψεις περί θανάτου. Η πρακτική εγκαταλείπεται υπέρ της χρήσης οργανωμένου νεκροταφείου, όπως φαίνεται πιθανώς στο Λαδοχώρι, μια οικιστική μονάδα αστικού χαρακτήρα με διακριτή την προσπάθεια χωροθέτησης τόσο των οικοδομημάτων που σχετίζονται με τις εν ζωή ανθρώπινες δραστηριότητες, όσο και των νεκροταφείων. Τμήμα του νεκροταφείου αυτού φαίνεται να αποτελεί ένα σύνολο 28 τάφων διάφορων τύπων (κεραμοσκεπείς-καλυβήτες, χριστοί κιβωτιόσχημοι, εγχυτρισμοί) του 2ου και των αρχών του 3ου μ.Χ. αιώνα στο οικόπεδο του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηγουμενίτσας,¹⁶ που, λόγω και της γειτνίασης με τον οικισμό του Λαδοχωρίου, πιθανόν να εντάσσεται στο ίδιο οικιστικό πλαίσιο με αυτόν. Επιπλέον, η κτέριση σχεδόν όλων των νεκρών του Λαδοχωρίου με ένα νόμισμα, το γνωστό «χαρώνειο», δείχνει πιθανώς τον σταδιακό εξελληνισμό των Ρωμαίων εποίκων ήδη από τους πρώτους αιώνες.

Την ίδια περίοδο πρέπει να έγινε αισθητή η ανάγκη ίδρυσης ευρύτερων αστικών μονάδων υπό το βάρος πιθανώς διοικητικών και οικονομικών αναγκών. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Φωτικής,¹⁷ βόρεια της Παραμυθιάς, της οποίας η ίδρυση ανάγεται στον 1ο αιώνα π.Χ. και συνδέεται με τον άξονα της Εγνατίας οδού που ένωσε την Απολλωνία με το νότιο τμήμα της Ηπείρου. Από τον 2ο και 3ο αιώνα μ.Χ., κατά την διάρκεια των οποίων λειτουργούσε στη Φωτική τοπική Βουλή, έχουν σωθεί αρκετές λατινικές επιγραφές, ενώ φαίνεται ότι η πόλη επέζησε και κατά την επόμενη περίοδο.

Ελάχιστα γνωρίζουμε για την ύπαρξη άλλων σύγχρονων θεσπρωτικών πόλεων. Η ειρήνη που επικρατεί πάντως στους δύο πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, για να διακοπεί απότομα από τις επιδρομές των Γόθων στα μέσα του 3ου μ.Χ. αιώνα, σίγουρα θα επέτρεψε την ανάπτυξη και άλλων ευρύτερων αστικών μονάδων, περισσότερο οργανωμένων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα ευρήματα στον κάμπο της Ρίζιανης, όπου η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως τμήμα ρωμαϊκού λουτρικού συ-

16. ΑΔ 54 (1999), Β'1 Χρονικά, 499-502.

17. Για τη θέση βλ. ΑΔ 54 (1999), Β'1 Χρονικά, 508-509. Βλ. ανωτέρω, σημ. 13.

γκροτήματος χτισμένου πάνω στα ερείπια κτιρίων των ελληνιστικών χρόνων.¹⁸

Θέσεις με αρχαιότερη κατοίκηση, επιλεγμένες είτε λόγω της φυσικής οχύρωσής τους είτε λόγω της γειτνιάσής τους με πεδιάδες και χαμηλά οροπέδια που επιτρέπουν την ενασχόληση με τις κύριες οικονομικές δραστηριότητες της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, συνεχίζουν να κατοικούνται και στη νέα εποχή. Το γεγονός αυτό αποτελεί γνώρισμα της οικιστικής οργάνωσης και διαχείρισης του χώρου από τους Ρωμαίους εποίκους.

Ευρήματα που έρχονται στο φως σε διάφορες θέσεις της ενδοχώρας, μοιάζουν να συνηγορούν στον προαναφερθέντα ισχυρισμό της συνέχισης της κατοίκησης σε προγενέστερες θέσεις. Τα τελευταία 10 χρόνια, στην κοιλάδα του Κωκυτού, εντοπίστηκαν, πλην των μεμονωμένων τάφων (Προδρόμι Μαυρομαντήλα¹⁹), και θεμέλια κτιρίων που χρονολογούνται στους ρωμαϊκούς χρόνους (Λίστα, θέση Πηγή Κεφαλόβρυσος,²⁰ θέση Στένες μεταξύ Νεοχωρίου Γκρίκας,²¹ Στέρναρι, θέση «Αεροδρόμιο»,²² «Μαυρομαντίλια»²³), ενώ ρωμαϊκών χρόνων νεκροταφείο βρέθηκε και στην περιοχή του Νεοχωρίου Παραμυθιάς κατά τις εργασίες κατασκευής του κόμβου Νεοχωρίου Παραμυθιάς της νέας Εγνατίας οδού.²⁴

Στην ίδια αρχή εντάσσονται μεμονωμένες αγροικίες που ήρθαν στο φως τα τελευταία χρόνια στην περιοχή της Σαγιάδας – Ασπροκλησίου (Σμέρτο, Σαγιάδα, Ασπροκλήσι – πυλώνας 238 της ΔΕΗ²⁵), καθώς και τα στοιχεία, επίσης, που προέκυψαν από σωστικές έρευνες-ανασκαφές στην περιοχή του κάμπου Φιλιατών, όπου εντοπίστηκαν κτιριακά κατάλοιπα ρωμαϊκής αγροικίας,²⁶ τα οποία γειτνιάζουν τόσο με αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της ελληνιστικής περιό-

18. ΑΔ 55 (2000), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 56 (2001), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

19. ΑΔ 47 (1992), Β'1 *Χρονικά*, 349.

20. ΑΔ 50 (1995), Β'2 *Χρονικά*, 444.

21. ΑΔ 51 (1996), Β'2 *Χρονικά*, 419-420, ΑΔ 54 (1999), Β'2 *Χρονικά*, 510.

22. ΑΔ 60 (2005), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

23. ΑΔ 54 (2000), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

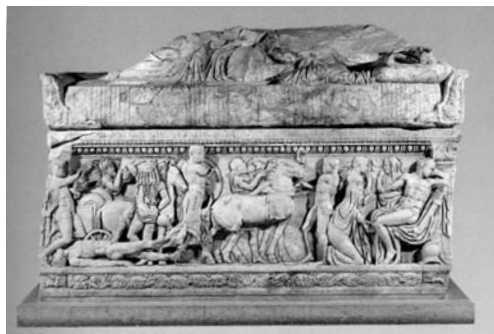
24. ΑΔ 56 (2001), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 57 (2002), *Χρονικά* (υπό έκδοση). Στο Κόμβο Νεοχωρίου Παραμυθιάς εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν εννέα λακκοειδείς ταφές, με προσανατολισμό κυρίως ανατολικά προς δυτικά, και ένας ορθογώνιος λιθόκτιστος τάφος που περιείχε συνολικά οκτώ ταφές σε ανακομιδές. Οι νεκροί ήταν κτερισμένοι με χάλκινα νομίσματα τοποθετημένα στο στόμα τους, καθώς και με πήλινα και γυάλινα αγγεία.

25. ΑΔ 55 (2000), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

26. Βλ. ΑΔ 60 (2005), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 61 (2006), *Χρονικά* (υπό έκδοση). Πρόκειται για επίμηκες κτίριο με υπαίθρια αυλή, κάτω από το δάπεδο της οποίας εντοπίστηκε εγχυτρισμός βρέφους. Από την έρευνα του κτιρίου εντοπίστηκαν εκτεταμένοι αποθηκευτικοί και εργαστηριακοί χώροι, καθώς και οι χώροι της κυρίως κατοίκησης. Σύμφωνα με τα ευρήματα

Ζάβαλι. Ο ταφικός θάλαμος με τις σαρκοφάγους στην κατάστασήπου βρέθηκαν.

Ζάβαλι. Αττική σαρκοφάγος με παράσταση ομηρικής σκηνής.

που προέκυψαν από την ανασκαφική έρευνα, η περίοδος χρήσης του κτιρίου ανάγεται σε περίπου 100 χρόνια από τα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ. έως και τα τέλη του 4ου αιώνα μ.Χ.

δου²⁷ όσο και με βυζαντινό ναό,²⁸ αποδεικνύοντας τη συνέχεια της κατοίκησης από τον 4 αιώνα π.Χ. έως και τη βυζαντινή εποχή.

Η ύπαρξη ενός οικισμού του τέλους του 3ου αιώνα μ.Χ. στην περιοχή ίσως συνδέεται με τη στροφή των κατοίκων σε φυσικά οχυρές θέσεις της ενδοχώρας εξαιτίας των γοθτικών επιδρομών του 3ου αιώνα.²⁹

Ο φόβος, επίσης, των βαρβαρικών επιδρομών οδηγεί σε επανέναρξη της οχυρωματικής δραστηριότητας στην Ήπειρο. Στη Θεσπρωτία³⁰ μικρά κάστρα χτίζονται σε επίκαιρα στρατηγικά σημεία για την ασφάλεια των χερσαίων και θαλάσσιων οδών, όπως το μικρό οχυρό στο Κασέντσι Φιλιατών, ενώ στα τέλη του 3ου αιώνα θα πρέπει να τοποθετηθεί και η αρχική κατασκευή του Κάστρου Ηγουμενίτσας, για την προστασία του επισφαλούς πλέον παράλιου οικισμού του Λαδοχωρίου. Την ύστερη αυτοκρατορική περίοδο πρέπει να κατασκευάστηκε και το μικρό τριγωνικής κάτοψης οχυρό στη βορειοδυτική γωνία του τείχους του παλαιού οχυρωμένου οικισμού στο Πολυνέρι Συβότων. Στη Ντόλιανη – αρχαία Φανοτή – πραγματοποιούνται εκτεταμένες επισκευές των οχυρώσεων.

27. Βλ. ΑΔ 60 (2005), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 61 (2006), *Χρονικά* (υπό έκδοση). Στο πλαίσιο του έργου Αρδευτικό Ελαίας – Φοινικίου Φιλιατών Ν. Θεσπρωτίας ερευνήθηκε στον κάμπο της Ελαίας Φιλιατών τμήμα αγροικίας, με περίοδο χρήσης από το τελευταίο τέταρτο του 4ου αιώνα π.Χ. έως και τη ρωμαϊκή καταστροφή του 167 π.Χ.

28. Βλ. ΑΔ 60 (2005), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 61 (2006), *Χρονικά* (υπό έκδοση). Πρόκειται για μικρή τρίκλιτη Βασιλική που αποκαλύφθηκε στον κάμπο της Ελαίας Φιλιατών στο πλαίσιο του έργου Αρδευτικό Ελαίας – Φοινικίου Φιλιατών Ν. Θεσπρωτίας. Στον βόρειο τοίχο του ναού εντοπίστηκε αποσπασματικά σωζόμενη τοιχογραφία επάλληλων στρωμάτων. Μετά τον αρχικό καθαρισμό-συντήρηση, αποκαλύφθηκε στο νεότερο στρώμα μορφή έφιππου αγίου, πιθανότατα μεταβυζαντινής τεχνοτροπίας. Σπαράγματα τοιχογραφιών διατηρούνται, επίσης, στον βόρειο και νότιο τοίχο, στο κάτω μέρος των κτιστών πεσσών που χωρίζουν το ιερό Βήμα από τον κυρίως ναό, σε μια μικρή κόγχη στον βόρειο τοίχο και στο νότιο κλίτος. Καθ' όλη τη διάρκεια χρήσης του ναού αλλά και αργότερα, μετά την οριστική του εγκατάλειψη, φαίνεται ότι κατασκευάστηκαν τόσο στο εσωτερικό του (στον κυρίως ναό) όσο και στον περιβάλλοντα χώρο του δεκάδες κεραμοσκεπείς τάφοι.

29. Βλ. ΑΔ 60 (2005), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 61 (2006), *Χρονικά* (υπό έκδοση). Στο πλαίσιο του έργου Αρδευτικό Ελαίας – Φοινικίου Φιλιατών Ν. Θεσπρωτίας ερευνήθηκαν στο ΔΔ Φοινικίου Δ. Φιλιατών σε απόσταση περί τα 150 μ. τρεις θέσεις, στις οποίες αποκαλύφθηκαν ορθογώνιο κτίριο αποτελούμενο από πέντε χώρους σε δύο σειρές, το οποίο ταυτίζεται με ιδιωτική οικία, τμήμα κτιρίου και λιθόστρωτου δρόμου, καθώς και πληθώρα οστράκων χρηστικής, ακόσμητης κεραμικής, θραύσματα γυάλινων σκευών και ένα χάλκινο ιατρικό δοσομετρικό εργαλείο που προέρχονται πιθανόν από έτερο κτίριο. Τα παραπάνω ευρήματα αποτελούν σαφώς οικιστικά κατάλοιπα ενός ευρύτερου οικιστικού συνόλου με αστικό χαρακτήρα, με διάρκεια χρήσης από τα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ. έως περίπου και τον 7ο αιώνα μ.Χ.

30. Στο *Περί κτισμάτων* του Προκόπιου, στα φρούρια της Παλαιάς Ηπείρου που επιδιορθώθηκαν, αναφέρονται «και από Ιουστινιανοπόλεως και Φωτικής φρούρια δύο του Αγίου Δονάτου».

Λαδοχώρι. Δρόμοι και τμήματα οικιών.

Υπό το βάρος των ιδιαίτερων ιστορικών συνθηκών, το ενδιαφέρον της κεντρικής εξουσίας για την τύχη της Ηπείρου οδηγεί στην ίδρυση δύο επαρχιών,³¹ της Παλαιάς, όπου εντάσσεται διοικητικά και η Θεσπρωτία, και της Νέας (κυρίως το νότιο τμήμα του αρχαίου Ιλλυρικού), γεγονός που αποτελεί και τη συμβατική αφετηρία της βυζαντινής περιόδου για την Ήπειρο.

Τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες επιβιώνουν ουσιαστικά οι βασικές δομές της διοίκησης, της οικονομίας και της κοινωνίας των αυτοκρατορικών χρόνων, ενώ σταδιακά διαφαίνεται η μετεξέλιξή τους. Αταύτιστα τοπωνυμία, αποσπασματικές φιλολογικές μαρτυρίες και αρχαιολογικές ενδείξεις για ύπαρξη οικισμών και φρουριών συνθέτουν την εικόνα της Ηπείρου κατά την περίοδο αυτή, κατά την οποία το σπουδαιότερο κέντρο παραμένει η Νικόπολη. Παράλληλα, πόλεις και επισκοπές ιδρύονται κατά μήκος των ακτών και των οδικών αρτηριών, ενώ τα υφιστάμενα ελληνορωμαϊκά κέντρα αποκτούν νέα ζωή.

Στον θεσπρωτικό χώρο η ατείχιστη ρωμαϊκή αποικία της Φωτικής, με έντονη ζωή κατά τη ρωμαιοκρατία, μνημονεύεται στις εκκλησιαστικές πηγές του 5ου αιώνα ως επισκοπή,³² ενώ ήδη από το 925 η διοίκηση της Παλαιάς Ηπείρου είχε μεταφερθεί σε αυτή. Η οριστική ερήμωσή της φαίνεται να επέρχεται με τις βαρβαρικές επιδρομές του 11ου αιώνα. Το ενδιαφέρον του Ιουστινιανού για την οχύρωσή της κατέληξε, λόγω της ακαταλληλότητας του εδάφους της, στη μετοίκηση των κατοίκων της στο κοντινό και ασφαλέστερο ελληνιστικό κάστρο του Αγίου Δονάτου.

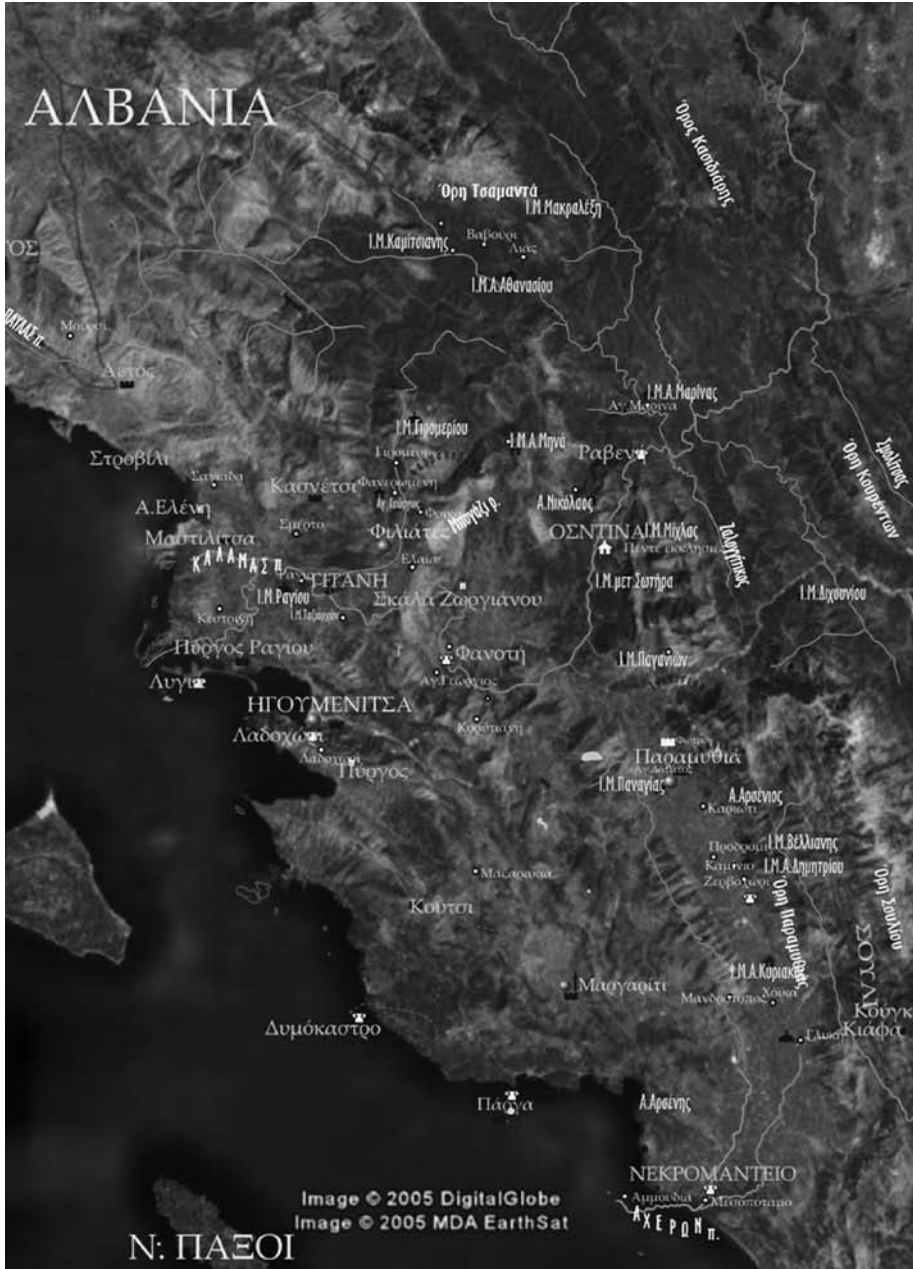
Κάτι αντίστοιχο φαίνεται να συμβαίνει και με τη βυζαντινή Εύροια,³³ έδρα του επισκόπου και μετέπειτα πολιούχου της Παραμυθίας Αγίου Δονάτου, η οποία ταυτίζεται με τη σημερινή Γλυκή. Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ναών της πρώιμης και μέσης βυζαντινής περιόδου (παλαιοχριστιανική Βασιλική του 380 μ.Χ.) αποδεικνύουν την ευρωστία της πόλης και της περιοχής εν γένει, ενώ η ανάγκη προστασίας του πληθυσμού της οδήγησε τον Ιουστινιανό στη δημιουργία του κάστρου της Νέας Εύροιας, στον κοντινό λόφο του Καστριού.

Πολλές από τις 34 ιουστινιάνειες οχυρώσεις της Παλαιάς Ηπείρου, που αναφέρει ο βυζαντινός χρονικογράφος Προκόπιος, παραμένουν αταύτιστες. Θα

31. Από μία επιγραφή και από ένα κατάλογο επαρχιών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας της εποχής του Μεγάλου Κωνσταντίνου διαπιστώνεται ότι με τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού η Ήπειρος οργανώθηκε σε δύο επαρχίες – Παλαιά και Νέα Ήπειρο – πριν από το 305 μ.Χ.

32. Στον κατάλογο με τις επισκοπές της Ηπείρου από τον θεσπρωτικό χώρο αναφέρεται μόνο η επισκοπή Φωτικής, η έδρα της οποίας, ωστόσο, έχει μεταφερθεί στη Βελλά.

33. Οι οικισμοί της Φωτικής και της Εύροιας συμπεριλαμβάνονται στον *Συνέκδημο* του Ιεροκλέους, χαρακτηριζόμενοι με το νομικό καθεστώς της πόλης. Σημαντική, επίσης, την περίοδο αυτή είναι η ανοικοδόμηση στη Θεσπρωτία πολυάριθμων Βασιλικών τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο. Για την Εύροια και Νέα Εύροια βλ. σχετικά Δάκαρης 1952.

Θεσπρωτία. Θέσεις της Βυζαντινής Εποχής.

μπορούσαν όμως να σχετίζονται με μια πληθώρα κάστρων στον θεσπρωτικό χώρο, που δημιουργούνται ή επαναχρησιμοποιούνται την εποχή αυτή, όπως, για παράδειγμα, η Καμύτζιανη που ιδρύθηκε το 560 μ.Χ. από τον Βυζαντινό στρατηγό Καμύτζη και η Οσδίνα.

Στο ευρύ οικιστικό πλαίσιο της περιοχής του κάμπου Ζερβοχωρίου-Προδρομίου της Παραμυθιάς ανήκουν μια σειρά από κοντινές μεταξύ τους θέσεις, με αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ταφές, που τοποθετούνται στη μεταβατική περίοδο της ύστερης ρωμαιοκρατίας και της πρώιμης βυζαντινής εποχής. Ο εντοπισμός των θέσεων αυτών (Ντάρδα,³⁴ Στερνάρι,³⁵ Μπαλάκια:³⁶ υστερορωμαϊκά / Τουρή,³⁷ Κόντρα ή Λεύκα,³⁸ Αεροδρόμιο,³⁹ Μανδρότοπος: πρωτοβυζαντινά) την τελευταία πενταετία στο πλαίσιο έργων συμπληρώνει την εικόνα της αδιάλειπτης κατοίκησης σε μια τόσο εύφορη περιοχή με ανθρώπινη παρουσία πολλών χιλιάδων χρόνων.

Η επικράτηση του χριστιανισμού, με τα νέα θρησκευτικά και ευρύτερα κοινωνικά δεδομένα, οδηγεί στην ίδρυση πολυάριθμων Βασιλικών στην ύπαιθρο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για την περιοχή αποτελεί η τρίκλιτη Βασιλική της παλαιοχριστιανικής περιόδου, που ανασκάφηκε το 2003 κατά τις εργασίες ανασταύσεως στον κάμπο Ζερβοχωρίου και στη θέση Παλιοκκλησί.

Τα τέλη του 6ου και οι αρχές του 7ου αιώνα αποτελούν περίοδο σοβαρών δημογραφικών, διοικητικών και οικονομικών ανακατατάξεων, οφειλόμενων, κατά κύριο λόγο, στις σλαβικές επιδρομές.

Το σλαβικό φύλο των Βαιουνητών, που έλαβε μέρος στην επιδρομή του 614, ταυτίζεται πιθανόν με την ομάδα που εγκαταστάθηκε σε όλη τη δυτική Ήπειρο, από τη Χειμάρα ως το Μαργαρίτι της Θεσπρωτίας, δίνοντας το όνομα Βαγενιτία στην περιοχή αυτή, ονομασία που επικράτησε καθ' όλο τον Μεσαίωνα.⁴⁰

34. ΑΔ 55 (2000), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

35. ΑΔ 59 (2004), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 60 (2005), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

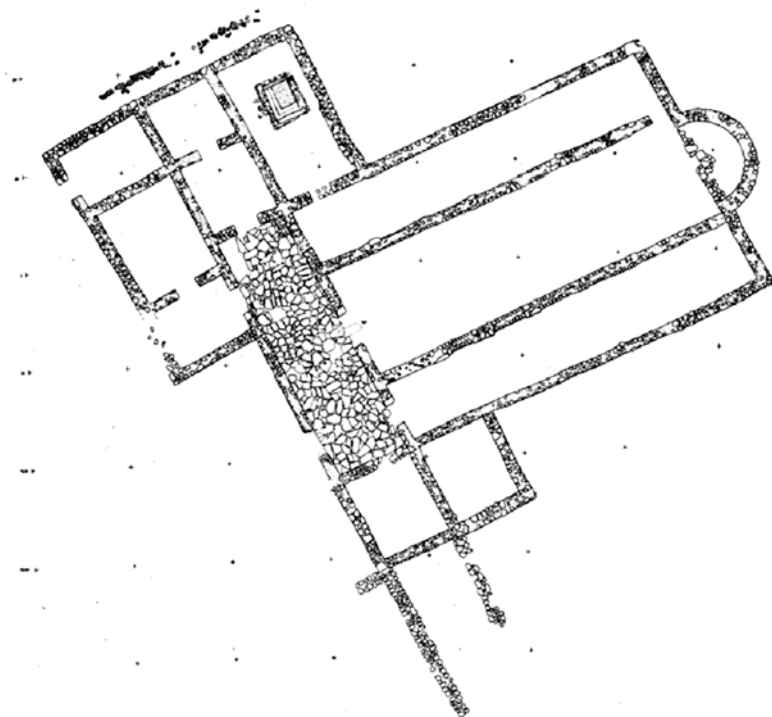
36. ΑΔ 60 (2005), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

37. ΑΔ 58 (2003), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 59 (2004), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

38. ΑΔ 56 (2001), *Χρονικά* (υπό έκδοση). Το κτιριακό συγκρότημα στη θέση (Κόντρα ή Λεύκα), αποτελούμενο από τουλάχιστον έξι χώρους, χρονολογείται από την υστερορωμαϊκή περίοδο έως την πρωτοβυζαντινή. Η πρώτη, 2ος-3ος αιώνας μ.Χ., αναγνωρίζεται σε δύο αποθέτες οικοδομικού υλικού και σε έναν από τους κιβωτιόσχημους τάφους, ενώ στη δεύτερη και κυρία φάση του συγκροτήματος φαίνεται να ανήκει κτιστός τάφος με τουλάχιστον πέντε νεκρούς (τέσσερις ανακομιδές και μία ταφή εκτάδην), ο οποίος με βάση το πλήθος μεταλλικών, οστέινων, γυάλινων και πήλινων κτερισμάτων που συνόδευαν τους νεκρούς, χρονολογείται στον 3ο αιώνα μ.Χ.

39. ΑΔ 60 (2005), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

40. Ασδραχά Αιχ. – Ασδραχάς Σ. 1992, 239-246. Με το όνομα Βαγενιτία εμφανίζεται η περιοχή

Κάτοψη της παλαιοχριστιανικής Βασιλικής που ανασκάφηκε στη θέση Παλιοκλήσι.

Την περίοδο των σκοτεινών χρόνων, που διαρκεί μέχρι και το τέλος του 10ου αιώνα και την εμφάνιση-εγκατάσταση των Σλάβων, οι επιβιώσεις της ύστερης αρχαιότητας παύουν πια να υφίστανται, ενώ η αντικατάσταση των χερσαίων δρόμων, οι οποίοι δεν είναι πια ασφαλείς, με θαλάσσιους έχει ως αποτέλεσμα την απομόνωση της Ηπείρου.

Οι δεδομένες ιστορικές συνθήκες αντιπροσωπεύονται με μια πλειάδα θέσεων σε όλο τον θεσπρωτικό χώρο, τόσο κοντά στις βορειοδυτικές ακτές (περιοχή Σαγιάδας: Σμέρτος, Πυλώνας 20 και Αλαμάνι⁴¹) όσο και στην ενδοχώρα (επαρχίες

ως τμήμα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, ενώ φαίνεται ότι οι πληθυσμοί της έχουν εκχριστιανιστεί, αφού στην Η' Οικουμενική Σύνοδο που πραγματοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη τον 9ο αιώνα μ.Χ., έλαβε μέρος και ο επίσκοπος Βαγενιτίας.

41. Στο Σμέρτο – πυλώνας 20 της ΔΕΗ – και Αλαμάνι έχουν βρεθεί εκτεταμένα νεκροταφεία

Φιλιατών: Ελαία,⁴² Μαργαριτίου: Καρτέρι⁴³ και Αργυρότοπος,⁴⁴ και Παραμυθιάς) σχεδόν κατά αποκλειστικότητα με τον εντοπισμό χώρων ταφής, λιγότερο ή περισσότερο εκτεταμένων. Οι νεκροί, ενήλικες και παιδιά, θάβονται κυρίως σε κιβωτιόσχημους τάφους αμελούς κατασκευής και συχνά κτερίζονται με κοσμήματα. Από τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα φαίνεται να επιλέγονται για τις ταφές παλαιότεροι ιεροί χώροι, ενώ πολύ συχνά χτίζεται μικρός, μονόχωρος κοιμητηριακός ναός. Είτε γιατί οι πληθυσμοί είχαν νομαδικό χαρακτήρα είτε λόγω του αποσπασματικού και σωστικού χαρακτήρα της έρευνας μέχρι τώρα δεν έχουν με βεβαιότητα εντοπιστεί οικισμοί της περιόδου.

Στον 10ο και 11ο αιώνα την πληρέστερη εικόνα συνθέτει η περιοχή της κοιλάδας του μέσου ρου του Καλαμά, όπου εκτεταμένα νεκροταφεία μαρτυρούν τη διαμονή ή διέλευση από την περιοχή μεγάλης πληθυσμιακής ομάδας (Τύμβος Παραποτάμου,⁴⁵ ΧΥΤΑ,⁴⁶ Ρίζιανη, Κορύτιανη⁴⁷).

Παρά τις βουλγαρικές και νορμανδικές επιδρομές του 11ου και 12ου αιώνα,⁴⁸

που αποτελούνται αποκλειστικά από κιβωτιόσχημους αμελείς ορθογώνιους τάφους από αδρά κατεργασμένες, κάθετες ασβεστολιθικές πλάκες, συνήθως στις μακρές μόνο πλευρές.

42. Στη θέση Ελαία Φιλιατών εντοπίστηκε στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής μονόκλιτη Βασιλική διαστάσεων 13×5 μ., η οποία στα ανατολικά απολήγει σε ημικυκλική αφίδα και εμφανίζει τρεις επάλληλες διαδοχικές φράσεις. Στον ναΐσκο καθ' όλη τη διάρκεια της χρήσης του, αλλά και μετά την οριστική εγκατάλειψή του, φαίνεται ότι κατασκευάστηκαν τόσο στο εσωτερικό του όσο και στον περιβάλλοντα χώρο του δεκάδες κεραμοσκεπείς τάφοι, καθώς και ένας κτιστός τάφος.

43. ΑΔ 47 (1992), Β'1 Χρονικά, 355-357, ΑΔ 49 (1994), Β'1 Χρονικά, 429-430. Στο Καρτέρι οι 86 κιβωτιόσχημοι, ως επί το πλείστον, τάφοι γειτνιάζουν με αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που δεν έχουν ταυτιστεί με βεβαιότητα (ταφικούς περιβόλους ή κτιριακά λείψανα).

44. Στον Αργυρότοπο Μαργαριτίου το νεκροταφείο καταλαμβάνει την κορυφή και τα πρανή του λόφου, στην κορυφή του οποίου βρίσκεται μονόχωρος δρομικός ναΐσκος με κόγχη σε σχήμα τόξου.

45. Preka-Alexandri K, «Three Recent Excavations in Thesprotia – Epirus – Greece», *L'Illyrie Meridionale et l'Épire dans l'Antiquité, II, Actes du IIe Colloque International de Clermont-Ferrand remis par P. Cabanes (25-27 Octobre 1990)*, Παρίσι 1993, σ. 103-109, Βλαχοπούλου-Οικονόμου, Α., *Επισκόπηση της τοπογραφίας της αρχαίας Ηπείρου. Νομοί Ιωαννίνων – Θεσπρωτίας και Νότια Αλβανία*. Ιωάννινα 2003, σ. 170-171, ΑΔ 47 (1992), *Μελέτες*, 165-212, ΑΔ 43 (1988), Β'1 Χρονικά, 349-351, ΑΔ 44 (1989), Β'1 Χρονικά, 312-314. Ο Τύμβος Παραποτάμου χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο από τους ελληνιστικούς χρόνους, ενώ η πλειονότητα των τάφων χρονολογείται στα τέλη του 10ου ή αρχές 11ου αιώνα μ.Χ. Έχουν βρεθεί χάλκινα κοσμήματα γνωστών βαλκανικών τύπων, που συνόδευαν τις ταφές.

46. ΑΔ 55 (2000), *Χρονικά* (υπό έκδοση).

47. ΑΔ 47 (1992), *Χρονικά*, 348.

48. Μετά την κατάληψη της Σικελίας, οι αραβικές επιδρομές γίνονται εντονότερες στη Θε-

Νεκροταφείο που εντοπίστηκε στον χώρο κατασκευής του ΧΥΤΑ Κορύτιανης.

δεν σημειώνονται ουσιαστικές μεταβολές στη ζωή του ηπειρωτικού χώρου ως το 1204. Η βυζαντινή διοίκηση παρέμενε παρούσα στην Ήπειρο και λάμβανε κάποια μέτρα για την προστασία της, ενώ κάποια σταθερότητα διασφάλισαν και οι σχετικά μακρές περίοδοι ειρήνης μεταξύ των περιόδων επιδρομών. Τα έθιμα ταφής στη Θεσπρωτία τους αιώνες αυτούς και τους επόμενους (13ο και 14ο) παραμένουν αμετάβλητα αλλά με διακριτή πια την απουσία κτερισμάτων, όπως μαρτυρούν παλαιότερα ανασκαφικά δεδομένα από το Μαυρομάτι Σαγιάδας⁴⁹ και πιο πρόσφατα από τις εργασίες στον αρχαιολογικό χώρο της Ντόλιανης.⁵⁰

σπρωτία, ενώ στα τέλη του 10ου αιώνα εμφανίζονται και οι Βλάχοι, οι Βούλγαροι και οι Νορμανδοί.

49. ΑΔ 55 (2000), *Χρονικά* (υπό έκδοση), ΑΔ 56 (2001), *Χρονικά* (υπό έκδοση). Στο Μαυρομάτι Σαγιάδας εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν τμήμα νεκροταφείου από 33 κιβωτιόσχημους τάφους και λείψανα βυζαντινού μονόχωρου ναού με μονόπλευρη ημικυκλική κόγχη και πρόσκτισμα στη νότια πλευρά του.

50. Κατά τις εργασίες ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου της Ντόλιανης-αρχαίας Φανοτής ανασκάφηκε τμήμα αρχαίου νεκροταφείου, περίπου 100 τάφοι, στη πλειονότητά τους ακτέριστοι, στον χώρο περιμετρικά του δυτικού πύργου της αρχαίας πύλης του οικισμού, όπου υπάρχει ο μονόχωρος βυζαντινός ναΐσκος. Πιθανότατα πρόκειται για ένα από τα υστερότερα και εκτεταμένα νεκροταφεία της βυζαντινής περιόδου στον θεσπρωτικό χώρο.

Τα νεκροταφεία αυτά της μεσοβυζαντινής και υστεροβυζαντινής εποχής συμπληρώνουν εν μέρει την αποσπασματική εικόνα της περιόδου, που παρείχαν τα ερείπια των εκκλησιών της Γλυκής και τις Φωτικής, και η φιλολογική παράδοση.

Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1204 από τους σταυροφόρους και η διάσπαση της αυτοκρατορίας, που ακολούθησε, οδήγησε στη δημιουργία κατ' αρχάς της ανεξάρτητης ηγεμονίας της Ηπείρου (1204-1246) υπό τον Μιχαήλ Δούκα και στη συνέχεια του Δεσποτάτου της Ηπείρου (1246-1268) υπό την κυριαρχία των Κομνηνών. Επρόκειτο για μια ιδιότυπα ανεξάρτητη βυζαντινή επαρχία⁵¹ που συγκρούστηκε με την αυτοκρατορία της Νίκαιας και υφίστατο τις διαδοχικές προσπάθειες για κυριαρχία από τους ηγεμονικούς οίκους των Βυζαντινών, των Ιταλών, των Σέρβων και των Αλβανών.⁵²

Στο τέλος του 14ου-αρχές 15ου αιώνα η Βενετία καταλαμβάνει τα παράλια της Θεσπρωτίας⁵³ ιδρύοντας βάσεις στη Σαγιάδα (Στροβίλι), το Φανάρι και την Πάργα (κάστρο Πάργας), την Ηγουμενίτσα (κάστρο)⁵⁴ και χτίζοντας σε αυτές κάστρα για την προστασία τους. Κάστρα χτίζονται και σε σημαντικές διαβάσεις στην ενδοχώρα, όπως για παράδειγμα το κάστρο στο Ελευθεροχώρι και η Σκάλα του Ζωριάνου.

Η Θεσπρωτία, κατά τη διάρκεια του 15ου αιώνα, γίνεται θέατρο πολεμικών αναμετρήσεων μεταξύ Οθωμανών και Βενετσιάνων. Ιδιαίτερα στα δυτικά παράλια τα διάφορα φρούρια (του Μαργαριτίου,⁵⁵ της Πάργας,⁵⁶ του Πύργου, της Σαγιάδας) αλλάζουν συχνά χέρια ύστερα από αιματηρές πολεμικές συγκρούσεις.

Με την τελική επικράτησή της η Οθωμανική αυτοκρατορία χωρίζει τη Θεσπρωτία σε επαρχίες. Οι σημαντικότερες πόλεις της περιόδου είναι η Παρραμυθιά,⁵⁷ οι Φιλιάτες και το Μαργαρίτι, ενώ ιδιαίτερη σπουδαιότητα για την διακίνηση των προϊόντων προς τα Γιάννενα είχε η Σαγιάδα και το πέρασμα του Ελευθεροχωρίου.

Διάσπαρτα στον θεσπρωτικό χώρο διατηρούνται σήμερα μονές της μεταβυζα-

51. Ζιάγκος 1974.

52. Η Ηπειρος θα βρεθεί μεταξύ Ιταλίας και Βυζαντίου (1268-1318) περνώντας τότε υπό ιταλικό (1318-1335) και τότε υπό βυζαντινό έλεγχο (1335-1348). Στον θρόνο των δεσποτών θα ανέλθουν Σέρβοι και Αλβανοί (1348-1400), ενώ την τελευταία περίοδο της ιταλικής (ενετικής) κυριαρχίας διαδέχθηκε η τουρκική κατάκτηση (1400-1446).

53. Πλουμίδης 1990.

54. Σμύρης 2001, 130-131.

55. Σμύρης 2001, 132-134.

56. Μιχαηλίδης 1960, Περραιβός 1857, Σμύρης 2001, 132-134.

57. Κραφίτης 1991.

ντινής περιόδου,⁵⁸ κάποιες σε θέση παλαιότερων, αλλά και οικισμοί, σεράγια, κάστρα της οθωμανικής περιόδου, ολοκληρώνοντας την εικόνα της κατοίκησης.

Η άγνωστη Θεσπρωτία βγαίνει τα τελευταία χρόνια από την αφάνεια, στην οποία την είχε καταδικάσει η απόστασή της από τα σημαντικά κέντρα του ελληνικού κόσμου, αρχαίου και νεότερου. Το κλίμα αυτό προσπαθούμε να αλλάξουμε με σκληρή και επίπονη εργασία το σύνολο του προσωπικού της ΛΒ' ΕΠΚΑ,⁵⁹ πιστεύοντας πως αξίζει κάθε κόπος, για να εντοπίσουμε, να σώσουμε και να αναδείξουμε την πολιτισμική μας κληρονομιά. Θερμές ευχαριστίες σε όλο το προσωπικό που κάτω από αντίξοες συνθήκες βρίσκει το κουράγιο και διασώζει την ιστορία μας.

---

58. Μουσελίμης 2001.

59. Η Θεσπρωτία ανήκε στον έλεγχο της Η' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων έως την ίδρυση της ΛΒ' ΕΠΚΑ Θεσπρωτίας (τέλη 2006).

Βιβλιογραφία

Αρχαία

ΑΡΧΕΙΟ ΛΒ΄ ΕΠΚΑ

Συλλογικά έργα

- Βαλκανική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 7-10 Νοεμβρίου 1997, Θεσσαλονίκη 1999.*
- Σακελλαρίου, Μ.Β. (γεν. εποπτ.), *Ήπειρος. 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού»,* Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997.
- Κοσμική Μεσαιωνική αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια 1300-1500 και η διατήρησή της,* επιμ. Sloban Curcic και Ευαγγελία Χατζητρύφωνος, Αίμος, University Studio Press, Θεσσαλονίκη ³1999.
- Nicol D.M., «Το Δεσποτάτο της Ηπείρου», στο *Πρακτικά διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου, Άρτα 27-31 Μαΐου 1990, Άρτα 1992, σ. 13-16.*

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αθανασούλης Δημήτριος, «Η Ενετοκρατία στα Ιόνια, τη Δυτική Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Η οργάνωση των κτήσεων και η πολεοδομική τους συγκρότηση. Η νέα οχυρωματική τεχνολογία και η εφαρμογή της στα ενετικά κάστρα του ελλαδικού χώρου», στο *Ενετοί και Ιωαννίτες ιππότες. Δίκτυα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, Πειραματική ενέργεια Archi-med, Αθήνα 2001, σ. 33-44.*
- Ανδρέου Ι., *Ήπειρος, 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού,* Αθήνα 1997.
- Αραβαντινός Παναγιώτης, *Περιγραφή της Ηπείρου, μέρος Α΄, Β΄, Γ΄, Εκδόσεις Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1984.*
- Αραβαντινός Παναγιώτης, *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε ομόρων ελληνικών και ιλλυρικών χωρών, τόμ. Α΄ και Β΄, Αθήνα 1856.*
- Αρς Λ. Γκριγκόρι, «Η Αλβανία και η Ήπειρος στα τέλη του ΙΗ΄ και στις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα. Τα Δυτικοβαλκανικά πασαλίκια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας», Α. Διάλλα (μτφρ.), Β. Παναγιωτόπουλος (εισαγ., σχόλια, επιμέλεια), Gutenberg, Αθήνα 1994.
- Ασδραχά Αικ. – Ασδραχάς Σ., «Παρατηρήσεις για τα όρια και τους οικισμούς της Βαγενιτίας», στο *Πρακτικά διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου, Άρτα 27-31 Μαΐου 1990, Άρτα 1992, σ. 239-246.*

- Βασιλικού Ν., «Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά μνημεία της Θεσπρωτίας», στο *Διαλέξεις Ι* (Χειμώνας 1996-Άνοιξη 1997), *Οι φίλοι του Βυζαντινού μουσείου Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2000, σ. 127-142.
- Βλαχοπούλου-Οικονόμου Α., *Επισκόπηση της τοπογραφίας της αρχαίας Ηπείρου. Νομοί Ιωαννίνων-Θεσπρωτίας και Νότια Αλβανία*, Ιωάννινα 2003.
- Βρανούσης Α., *Χρονικά της μεσαιωνικής και τουρκοκρατούμενης Ηπείρου*, Εκδόσεις και χειρόγραφα, Εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1962.
- Cabanes P., «Αρχαία Ήπειρος. Από την ρωμαϊκή κατάκτηση ως την μεγάλη κρίση του 3ου αι. μ.Χ. Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές εξελίξεις», στο *Ήπειρος. 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*», Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997.
- Δάκαρης Σ., *Θεσπρωτία, Αρχαίες ελληνικές πόλεις*, αρ. 15, Αθήνα 1972.
- Δάκαρης Σ., «*Ιωάννινα, η “Νεώτερη Εύροια”*», *Ηπειρωτική Εστία* 1 (1952).
- Ευαγγελίδης Δημήτριος, *Οι αρχαίοι κάτοικοι της Ηπείρου και άλλα μελετήματα*, Εκδόσεις Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1962.
- Ζιάγκος Ν.Γ., *Φεοδαρχική Ήπειρος και Δεσποτάτο της Ελλάδας. Συμβολή στο νέο ελληνισμό*, Αθήνα 1974.
- Hammond N.G.L., «Αρχαία Ήπειρος», στο *Ήπειρος. 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*», Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997.
- Καραπιδάκης Ν., *Ιστορία της Μεσαιωνικής Δύσης (5ος-11ος αι.)*, Αθήνα 1996.
- Κραψίτη Β., *Η ιστορία του Μαργαριτίου*, Αθήνα 1992.
- Κραψίτη Β., *Θεσπρωτικά*, Αθήνα 21973.
- Κραψίτης Β., *Η ιστορία της Παραμυθιάς*, Αθήνα 21991.
- Μιχαηλίδης Κώστας Α., *Η Πάργα. Λίγα για τη γεωγραφία και αρκετά για την ιστορία της*, Αθήνα 1960.
- Μουσελίμης Γ. Σπύρος, *Αρχαιότητες της Θεσπρωτίας. Θρύψαλα, συντρίμμια και χαλάσματα. Παλαιοντολογία-Προϊστορία-Ιστορικοί χρόνοι-Ρωμαιοβυζαντινή εποχή-Τουρκοκρατία*, Γιάννινα 22001.
- Μουσελίμης Σ.Ι., *Ιστορία της Φωτικής. Ιστορική και αρχαιολογική έρευνα*, Αθήνα 1994.
- Οικονόμου Φ., *Η εκκλησία της Ηπείρου. Ίδρυσις, οργάνωσις και εξέλιξις αυτής*, Αθήνα 1982.
- Περραιβός Χριστόφορος, *Ιστορία του Σουλίου και Πάργας*, τόμ. Α΄ και Β΄, Αθήνα 1857.
- Πλουμίδης Γ., «Η επικοινωνία Ιονίου και Ηπείρου με τη Δύση (16ος-18ος αι.). Η επικοινωνία στο Βυζάντιο», στο: *Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συμποσίου*, Αθήνα 1990.
- Πλουμίδης Γ., «Πάργα-Το κάστρο και λιμάνι των Βενετών», ανάτυπο από τον τιμητικό τόμο *Φηγός για τον καθηγητή Σ. Δάκαρη*, Ιωάννινα 1994.

- Σάραρας Γ.Γ., *Η Θεσπρωτία διά μέσου των αιώνων. 40.000 π.Χ. μέχρι σήμερα*, τόμ. Α', Β', Γ', Αθήνα 1998.
- Σβορώνος Ν.Γ., *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Αικ. Ασδράχα (μτφρ.), Βιβλ. Οδηγός Σπ. Ι. Ασδράχας, Αθήνα 1976.
- Σμύρης Γεώργιος, «Κάστρο Μαργαριτίου», στο: *Ενετοί και Ιωαννίτες ιππότες. Δίκτυα οχρωματικής αρχιτεκτονικής*, Πειραματική ενέργεια Archi-med, Αθήνα 2001, σ. 132-134.
- Σμύρης Γεώργιος, «Κάστρο Πάργας», στο: *Ενετοί και Ιωαννίτες ιππότες. Δίκτυα οχρωματικής αρχιτεκτονικής*, Πειραματική ενέργεια Archi-med, Αθήνα 2001, σ. 130-131.
- Τζωρτζάτου Αντ. – Φάτσου Γ., «Νέα στοιχειά για τη Θεσπρωτία των γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 40 (Ιωάννινα 2006), σ. 61-90.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Akkriopoulou El. – Lazari K., «Urban Organisation of a Late Roman Settlement at Ladochori, Igoumenitsa», στο P. Cabanes & J.-L. Lamboley (επιμ.), *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité - IV*, Παρίσι 2005, σ. 407-414.
- Christophilopoulou, A., «Enquête sur la topographie de la zone littorale nord de la Thesprotie», στο P. Cabanes & J.-L. Lamboley (επιμ.), *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité - IV*, Παρίσι 2005, σ. 191-196.
- Hammond N.G.L., *Epirus, the Geography the Ancient Remains the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*, Οξφόρδη 1965.
- Hoepfner W., «Nikopolis. Zur Stadtgründung des Augustus, Νικόπολις Α'», στο *Πρακτικά του πρώτου Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη, 23-29 Σεπτ. 1984*, Πρέβεζα 1987, σ. 129-133.
- Pouqueville F.C.H.L., *Voyage dans la Grece*, τόμ. Α', Παρίσι 1820.
- Riginos, G.E., «Die neuestern archäologischen forschungen im verwaltungsberzirk von Thesprotien», στο P. Cabanes & J.-L. Lamboley (επιμ.), *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité - IV*, Παρίσι 2005, σ. 65-73.
- Werner Eck, *The Age of Augustus*. Deborah Lucas Schneider (αγγλ. μτφρ.), Sarolta A. Takacs (πρόσθετο νέο υλικό), Οξφόρδη 2003.